

Kako je kroz jedanaest prethodnih poglavlja donio hrvatske prijevode dokumenata korištenih prilikom istraživanja i pisanja knjige, autor u cjelini *Grada* (201-445) donosi originalne prijepise korištene građe na njemačkom jeziku. Tako se u ovoj cjelini nalazi 21 dokument koji se odnose na izvještaje o Karlovačkoj krajini i prijedloge njezina budućeg uređenja koje su predlagali razni vojni dužnosnici, poput prijedloga maršala Lacyja 1776. godine. Kako su svi prijedlozi bili predstavljeni Dvorskom ratnom vijeću, u ovoj cjelini nalazimo i dokumente koje je vijeće donosilo na temelju izvještaja o Karlovačkoj krajini. Tako autor donosi prijepise dokumenata poput stajališta Dvorskog ratnog vijeća prema izvještaju generala Colloreda o Karlovačkoj krajini i njegovim prijedlozima 1778. godine, a zatim i prijepis dokumenta o primjedbama na carsko-kraljevske krajine i njihove pukovnije i prihode 1782. godine. Ovdje se nalaze i prijepisi dokumenata koji se tiču raznih prijedloga uređenja Vojne krajine 1782. godine, zatim dio izvještaja pukovnika Geneynea o njegovoj posjeti Karlovačkoj, Bansknoj, Varaždinskoj, Slavonskoj i Banatskoj vojnoj krajini, izvještaj generala Lacyja o istraživanjima Vojne krajine 1783. godine, kao i izvještaj cara Josipa II. o poboljšanju Hrvatske i Erdeljske vojne krajine 1783. godine. Ovdje se također nalaze i dokumenti koji su neposredno prethodili uvođenju kantonskog uređenja Vojne krajine, poput Temeljnih načela za budući krajiški sustav u devet točaka 1786. godine, izvještaj podmaršala De Vinsa i odluka cara Josipa II. na prijedloge podmaršala De Vinsa 1787. godine. Kao posljednji, ali ujedno i najvažniji dokumenti, ovdje se nalaze prijepis Kantonskog regulativa iz 1787. i kratkog pregleda carsko-kraljevskog vojnog sustava 1789. godine.

Nakon navedenih dokumenata nalaze se *Tablice* (445-458), u kojima autor donosi podatke iz korištene građe navedene u 13 tabličnih prijepisa statističkih izračuna vojne uprave o plaćama, vojnom stanju i hijerarhiji unutar pojedinih dijelova Vojne krajine i raznih pukovnija.

Na kraju knjige nalazi se dopunski znanstveni aparat kojeg sačinjavaju popis korištene arhivske građe i bibliografija korištenih radova (459-460), zatim kazalo osobnih i zemljopisnih imena (461-469) te bilješka o autoru (471).

Na kraju možemo zaključiti kako je knjiga izuzetno vrijedan doprinos proučavanju razvoja ustroja Vojne krajine u 18. stoljeću koja će zasigurno, s obzirom na prijevode kao i na transkripte relevantnih dokumenata koji čine glavni dio ove knjige, pobuditi interes mnogih znanstvenika za proučavanje kompleksnog razvoja Vojne krajine.

Vedran Klaužer

Memoari bana Pavla Raucha, ur. Branka Molnar, Zagrebačko arhivističko društvo, Zagreb 2009., 193 str.

U izdanju Zagrebačkog arhivističkog društva 2009. godine objelodanjeni su memoari Pavla baruna Raucha (1866.-1933.), hrvatskog političara i bana (1908.-1910.). Memoari bana Pavla Raucha zapravo su rukopis koji se čuva u zbirci koja općenito predstavlja izvrstan izvor za sve kojima je znanstveni interes usmjeren na istraživanje povijesti Zagreba u 19. i prvoj polovici 20. stoljeća – to je zbirka Ivana Ulčnika u Državnom arhivu u Zagrebu. Rukopis nije datiran niti potpisan i u tom, užem arhivističkom smislu, ne predstavlja ovjerovljeno ni verificirano memoarsko svjedočanstvo. Međutim, njegova vrijednost ima puno šire značenje, on predstavlja živ, detaljan, izravan opis političke stvarnosti u Hrvatskoj u drugoj polovici 19. i početkom 20. stoljeća te je ocijenjeno da, iako ti memoari nisu nađeni u izvorniku, zaslužuju biti objavljeni i pruženi na uvid široj javnosti. Sam tekst najvjerojatnije je napisan 1928. godine, i prema ocjeni priređivača, na temelju analize rukopisa i nekih drugih elemenata, radi se o prijepisu izvornih Rauchovih memoara, što ga je napravio Ivan Ulčnik.

Kao i kod svakog izdanja izvora, osim urednice, svakako valja spomenuti i ostale djelatnike na njegovoj pripremi: transkripciju rukopisa napravili su Iskra Iveljić, Dejan Zadro, Mihaela Topolovec Rozga i Katarina Horvat, komentare i bilješke uz izvorni tekst napravila je Iskra Iveljić, a kratice, skraćenice i manje poznate riječi obradila je Branka Molnar, omogućavajući tako čitatelju lakše praćenje izvornog teksta. Središnji dio knjige čini spis pod nazivom *Politička promatranja i doživljaji bivšeg bana Pavla baruna Raucha iz godine 1928.* (11-156), a uz njega tu su i predgovor (7-8), popis kratica, skraćenica i manje poznatih riječi i izraza (159-164), kazala osoba, mjesta i predmeta (167-191), te crtica o Ivanu Ulčniku (193).

Priređivači rukopisa zadržali su autorovu već postojeću podjelu na poglavlja. Tako Rauchovi *Memoari* obuhvaćaju period od razdoblja ilirizma, pa sve do vremena njihova nastanka, krajem dvadesetih godina 20. stoljeća. Prva poglavlja memoara nisu pisana na temelju osobnog iskustva, jer Rauch svoje bilješke započinje razmišljanjima o razdoblju ilirizma i nastavlja ih preko 1848. i razdoblja sklapanja nagodbe (dakle, vremenom prije svog rođenja i za vrijeme djetinjstva). Oni su sastavljeni temeljem vlastitih kasnijih saznanja i predstavljaju njegove osobne stavove o tom periodu, kao i hvalospjev banovanju njegova oca Levina Raucha, instaliranom na bansku čast 1869. godine. Iz opisa ovih ranijih razdoblja jasno se iščitava stav Pavla Raucha prema ilirizmu, slavenskoj ideji, kasnije Strossmayeru i njegovu krugu – sve to u njegovim je očima predstavljalo panslavističku propagandu koja je u konačnici vodila jugoslavenstvu, i kao takvu je osuđuje. Kasniji dijelovi izravno su osobno iskustvo i obuhvaćaju poglavlja od njegovog stupanja u otvoreni politički rad, preko perioda njegova banovanja, do opisa ere njegovih nasljednika, ratnog perioda, osnutka države SHS i razdoblja dvadesetih godina, odnosno ere Stjepana Radića i Svetozara Pribičevića. Iz vremena trajanja Austro-Ugarske monarhije vrlo su detaljno opisani složeni odnosi u najvišim političkim krugovima u zemlji, ali i njegovi odnosi s političkom elitom u Budimpešti i Beču. Pavle Rauch s mnogim je pripadnicima tih krugova bio u vrlo bliskim vezama i poznao je mnoge, javnosti nepoznate detalje (nerijetko i kuloarske tračeve) i okolnosti u kojima je vođena politička igra domaćih političara s centrima moći u ugarskom i austrijskom dijelu Monarhije. Živo je opisivao svoje osobne kontakte i ocrtavao (ne)prijateljske odnose s, primjerice, grofom i banom Dragutinom Karlom Khuenom Héderváryem, Gézom Daruváryem, grofom Tiszom, grofom Karolyem, dr. Wekerleom, banovima Tomašićem, Cuvajem, Skerleczom, Mihalovićem, odnose sa samim carem Franjom Josipom I., kod kojeg je u više navrata bio u osobnoj audijenciji i drugima. Očekivano, najdetaljnije se zaustavio na periodu svojega banovanja (1908.-1910.), okolnostima u kojima je postavljen na bansku vlast, opširnim iznošenjem svojeg političkog programa, akcijama i putovanjima koje je u tom periodu poduzeo te najvažnijim: sukobom s političkom opozicijom (Hrvatsko-srpskom koalicijom), te početkom i trajanjem veleizdajničkog procesa. Ono što ostaje upečatljivo i što se provlači kroz čitav tekst memoara, bez obzira na period o kojemu govori, Rauchovo je osobno političko opredjeljenje (unionističko), kao i njegov trajni antagonizam prema Srbima i prema ideji slavenskog ujedinjenja. Taj njegov trajni sukob sa "srpskim" vidljiv je i kroz dugogodišnji animozitet prema grofu Khuenu Héderváryu, kojega je, između ostalog, krivio za podizanje utjecaja Srba u Hrvatskoj, preko političara Hrvatsko-srpske koalicije s kojima se otvoreno sukobio u vrijeme svojega banovanja, pa kasnije preko događaja raspada Monarhije i stvaranja nove državne zajednice. Kako bi izrazio neku vrstu moralne satisfakcije, odnosno argument za ispravnost svojih političkih stavova i ocjena, poslužila su mu posljednja poglavlja memoara koja piše u razdoblju nove jugoslavenske države, kao svjedok novog represivnog režima. Tu konačno može "dokazati" ispravnost svojih dugogodišnjih stavova, odnosno ukazati na pogreške koje su počinili hrvatski političari ulaskom u zajedničku državu sa Srbima, na čije je negativne osobine mnogo ranije ukazivao. Dakako, tu jasno izražava žal za propalom Monarhijom, nabrajajući sve prednosti života u takvoj državnoj tvorevini u svakom pogledu, nasuprot života u Kraljevini SHS, koju ne može prihvatiti ni na jednom planu. Veliki trn u oku Pavlu Rauchu, barunu i posjedniku, predstavljao je i

Stjepan Radić u kojemu vidi isključivo seljačkog vođu, glavnog krivca za agrarnu reformu u novoj državi, kojom je staro plemstvo, čiji je i sam bio pripadnik, izgubilo svoju poziciju. Čitavo jedno poglavlje, pod nazivom *Časoviti prikaz vremena poslije rata!* posvetio je agrarnoj reformi provedenoj iza rata, a u kojem situaciju opisuje iz svojeg kuta, vezano uz ukidanje dotadašnjih zemljišnih odnosa, seljački zakup, razlike u pojedinim krajevima novoformirane države i položaj dotadašnjih veleposjednika. Memoare završava kratkim poglavljem *Pitanje o ratnim drugovima*, u kojemu donosi kratak osobni osvrt na političke i diplomatske odnose svjetskih velesila u vrijeme Prvog svjetskog rata. Spomenuti valja i to da osim političke scene, memoari povremeno donose i uvid, iako u mnogo manjoj mjeri, u privatni život Pavla Raucha i njegove porodice.

Ovo osobno svjedočanstvo o burnom razdoblju druge polovice 19. i početka 20. stoljeća iznimno je vrijedan izvor prije svega o političkoj sceni u Hrvatskoj u tom razdoblju, makar u svemu valja uzeti u obzir subjektivnost kao glavnu karakteristiku ovakve vrste izvora. Rauch većinu događaja, situacija i političkih osoba promatra iz svog kuta gledanja, i iz vremena dok je sam bio aktivan na političkom polju, kao i iz perioda dok je bio samo pasivni promatrač društveno-političke situacije u zemlji. Prije svega to je pogled unionista, konzervativnog pripadnika domaćeg plemstva, koji je svoje uvjerenje održao do kraja. Mnogi njegovi osobni afiniteti i animoziteti dolaze do izražaja u ocjeni gotovo svih događaja i osoba o kojima piše, ponekad toliko nekritički da iskrivljuje ili netočno navodi povijesne činjenice. Upravo su u tu svrhu od velike važnosti komentari u bilješkama sastavljeni od strane priređivača: tu je pomno popraćeno svako Rauchovo procjenjivanje situacije i naznačeno objašnjenje ako se radilo o iskrivljenom navođenju konkretnih činjenica. Ipak, i unatoč takvoj prirodi samog izvora, njegova je vrijednost velika, jer ne samo da donosi niz detalja i manje poznatih podataka o spomenutom razdoblju, prije svega o političkoj sceni tog doba, već predstavlja "pogled iznutra" jednog od pripadnika domaćeg plemstva u turbulentnom vremenu raspada Austro-Ugarske Monarhije i stvaranja nove jugoslavenske državne zajednice.

Tihana Luetić

Степан Радић [Stjepan Radić], *Възродена България 1878-1913* [Obnovljena Bugarska 1878.-1913.], prijevod s hrvatskog, uvodna studija i bilješke Rumjana Božilova, Biblioteka "Епископ Йосип Штротсмайер", drugo izdanje, Sofija 2012., 210 str.

Bugarska povjesničarka Rumjana Božilova, koja se duži niz godina bavi hrvatsko-bugarskim temama i odnosima, objavila je 2012. u Sofiji drugo izdanje knjige Stjepana Radića *Obnovljena Bugarska 1878.-1913.* [*Възродена България 1878-1913*]. S obzirom na činjenicu da će se uskoro navršiti 25 godina intenzivnog historiografskog rada autorice na temama iz zajedničke prošlosti Hrvata i Bugara, ovaj osvrt na nedavno tiskanu autoričinu knjigu izići će iz okvira klasičnog prikaza, kao što je i njezin dugogodišnji rad svakako izašao iz strogog osobnog profesionalnog okvira i prešao u polje međusobnog prijateljstva šireg kruga hrvatskih i bugarskih povjesničara te je na ovom mjestu potrebno barem ukratko zabilježiti najvažnije točke njezina historiografskog rada na hrvatsko-bugarskim temama.

Interes za hrvatske teme bugarske povjesničarke Rumjane Božilove iz Instituta za balkanistiku Bugarske akademije znanosti počinje osamdesetih godina. Na svojem prvom istraživanju u zagrebačkim arhivima i knjižnicama boravi 1988. surađujući sa profesorom Dragutinom Pavličevićem. Sljedećih godina njezin studijski boravak u Zagrebu se nastavlja te je istraživački rad dovodi u blisku suradnju s Odsjekom za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Godine 1998. Rumjana Božilova i formalno je uključena u tadašnji znanstveno-istraživački projekt Odsjeka za povijest "Izvori, studije i pomagala za hrvatsku povijest od 7. do 19. stoljeća". Uskoro je,